A MAGYAR FA SORSA
Emlékezés Milotay Istvánra (1883 — 1963)

Annak ellenére, hogy 20 évvel ezelőtt állítólag megbukott a kommunizmus, elsősorban a magát előszeretettel jobboldali értelmiségnek (?) aposztrofáló széplelkek gyávasága és szégyene, hogy Milotay István, az ún. Horthy-korszak nemzeti elkötelezettségű publicistáinak vezéregyénisége és példaképe még mindig teljesen ismeretlen — mert mindmáig agyonhallgatott — a mai Magyarországon. Amikor még a radikális jobboldal szellemi emberei is csak Németh László, Márai Sándor vagy Bibó István gondolataival mernek példázódni, talán ajánlatos, hogy az olvasók a nemzeti sajtó és gondolkodás megteremtőjével is megismerkedjenek.

Milotay István 1883 május 3-án született Nyírbátorban (Szabolcs vármegye). A középiskolát Nyíregyházán, a jogot Budapesten és Kolozsvárott végezte. A kolozsvári egyetemen szerzett jogi doktorátust. A diploma megszerzése után rövid ideig ügyvédjelölt, később közigazgatási gyakornok volt Nyíregyházán, majd újságírói pályára lépett. 1907-től a *Rákosi Jenő* szerkesztette *Budapesti Hírlap* munkatársa, ahol politikai tárgyú cikkeivel és szépirodalmi tárcáival országszerte feltűnést és érdeklődést keltett. Szépírónak készült. Novelláinak gyűjteménye ***Neked kedves*** címmel 1912-ben látott napvilágot.

1913-ban megvált a Budapesti Hírlaptól s megalapította az ***Új Nemzedék*** című politikai, társadalmi és irodalmi hetilapot, amelyben irodalmi és publicisztikai téren a nemzeti hagyományok és a magyarság faji integritása alapján a legnagyobb önzetlenséggel és elszántsággal szolgálta nemzete ügyét. A bátorhangú lapba az akkori újságíró gárda legjelesebbjei dolgoztak. Erősen keresztény és nemzeti iránya miatt szerkesztőségét és nyomdáját a világháborút követő forradalom alatt szétrombolták, a kommunizmus alatt pedig megjelenését betiltották. A kommün bukása után még egy hetilap-számot adott ki, 1919 októberétől pedig mint napilap jelent meg. Vezércikkei vaskos kötetbe gyűjtve 1924-ben jelentek meg ***Tíz esztendő*** címen.

Milotay az új újságíró-generáció legkiválóbb publicistája, aki Rákosi Jenő után új hangot talált a korszerű problémák kifejezésére. Stílusa áttetszően tiszta: plasztikus képekkel dolgozik, az elmélkedő hangnál jobban szereti a megelevenítő, novellisztikus előadásmódot, amivel programjától független, önálló értékű szépirodalmi színvonalra emeli a vezércikket. Problémaszemlélete egy olyan elliptikus pályán kering, melynek egyik fókuszában a zsidókérdés, a másikban a magyar középosztály problémái állanak. Cikkei ott lendülnek át aktualitáson túli értékszínvonalra, ahol a magyarság időtlen jelentőségű nagy kérdéseinek szemszögéből nézi az eseményeket, napi problémákat.

1920 november elsején Milotay István vezetésével az egész szerkesztőség kivált az Új Nemzedék kötelékéből és megalapította a ***Magyarságot***. 1920-tól a Magyarság főszerkesztője. Jobbról támadta a bethleni konszolidációt. 1920-ban nemzetgyűlési képviselő a *Keresztény Nemzeti Egységpárt* programjával (1922-ig). 1933-tól 1945-ig keresztény párti, párton kivüli, majd kormánypárti országgyűlési képviselő.

Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténetének 1928-as képes kiadása így méltatja: *„A politikai eseményekhez, társadalmi kérdésekhez és irodalmi jelenségekhez kapcsolódó gondolatok költői szépségekkel bontakoznak ki Milotay István vezércikkeiből. Ez a kiváló stiliszta az árulások és megalkuvások korszakában az elvhűség és félelmet nem ismerő magyarság harcosa: logikus fejtegetéseiben az egyéni kifejező képesség ritka erejével s az álarcot megvető magyar szív és elme félelmes okfejtésével.“*

Gömbös Gyula miniszterelnökkel megegyezve 1934 augusztusában kiválik a Magyarságtól és új kormánypárti napilapot indít ***Új Magyarság*** címmel, amely lapnak 1944-ig szerkesztője marad. A 30-as évek második felétől ***Imrédy Béla*** egyik legközelebbi híve, s annak bukása után is — noha az Új Magyarság továbbra is kormánylap — az imrédysták egyik vezéralakja. Jelentős publicisztikai tevékenységet fejtett ki. 1944 szeptemberében tagja lesz a kormánypárti és szélsőjobboldali képviselőket tömörítő *Törvényhozók Nemzeti Szövetségének*, és

a *Szálasi-kormány* oldalán áll annak végéig. A Német Birodalom őszinte barátja volt, de volt rá példa, midőn keményen utasította ki főszerkesztői szobájából a Német Birodalom teljhatalmú megbizottját: *„Barátaik lehetünk önöknek, de csatlósaik soha sem“* — mondotta.

A front közeledtével az Országgyűléssel áttelepült az ország nyugati szélére. A nagy zárójelenetben Milotay István, aki egy jobbik ország lelkét száz és százezer példányszámos újságokkal formálta „vidéki újságíró“ lett Szombathelyen, ahol még hősiesen írta a Horthy-korszak nagy revizióját. A vörös vihar kisodorta őt is a hazából és persze neki is meg kellett járnia az emigrációs újságíró keserves útját. Ő volt a „nagy vad“, akire lestek a *Himler Mártonok* és az OSS apró pesti sakáljai. Mindnyájunk szerencséje csak az volt, hogy Milotay István nem amerikai gengszterek, hanem angol gentlemanok ausztriai zónájába került. És ha internálták is, nem szolgáltatták ki a magyarországi terror-biróságnak. Csak angol barátai segítségével kerülte el a kiadatást. Ha otthon marad, akkor rá is akasztófa vár, hiszen a halálos itélet már készen volt.

A száműzetésben eleinte telve volt energiával, munkakedvvel. Angol fogsága alatt vaskos naplót írt, mely ott hevert lágerszobájának ágya alatt. Hogy mi lett ezzel a naplóval? Ma már senki sem tudja.

Az ausztriai angol menekülttáborból először Bregenzbe került, majd átköltözött Németországba, ahonnan 1947-ben kivándorolt Braziliába. 1951 és 1954 között a *Csűrös Zoltán* szerkesztésében Sao Paolóban kiadott ***Új Magyarság*** főmunkatársának számított. Főleg az emigráns sajtó szélsőjobb oldalán elhelyezkedő orgánumokban publikált.

Tulajdonképpen most következett az igazi emberi és magyar tragédia. 1950 után az emigrációs „újságírás“ kis patkányai és apró törpék arra akarták kényszeríteni, hogy írjon álnevek alatt. Talán három vagy négy cikkről tudunk, amelyeket *Kölcsey Pál* álnéven írt meg, hogy szólhasson a magyarsághoz. Aztán oroszlánkörmei még rákarmolták az ***ÚT és CÉL*** hasábjaira az utolsó nagy Milotay-írást, amely Horthy Miklós emlékiratainak kritikájaként ***Egy élet Magyarországért*** címmel a trianoni Magyarország tragédiájának végső elemzését tartalmazza. A hatalmas munka 1953 szeptemberétől 1957 júliusáig jelent meg folytatásokban a Hungarista Mozgalom akkor Salzburgban kiadott hivatalos lapjában, amelynek majd 15 esztendeig szintén munkatársa volt.

1956-ban visszatelepült Svájcba, ahol egy protestáns öregotthon lakója lett. Milotay István elhallgatott. Bölcs fölényével talán úgy látta, hogy a rheinecki öregház csöndes magánya jobban illik az ő történelmi szerepéhez és nagyságához, mint az emigrációs kuvaszok marakodása.

A svájci Rheineck-ben érte a halál 1963. február 10-én. Koldusszegényen, mert a magyar emigrációnak legkisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy nyugodt, gondmentes életet biztosítson annak az embernek, aki legalább negyedszázadon keresztül formálta a magyarság és a magyar politika lelki arculatát. Temetésén magyar részről mindössze *Henney Árpád*, a Hungarista Mozgalom emigrációs vezetője vett csak részt harmadmagával, az öregotthon svájci lakóinak társaságában.

Milotay István történelmi érdeme, hogy felismerte: nemzeti sajtó nélkül idegen mérgezés gázfelhőiben elpusztul a magyar szellem, lélek és maga a magyarság is. S még ennél is nagyobb érdeme, hogy meg is tudta teremteni ezt a sajtót. Előbb a ***Prohászka Ottokárral*** együtt létrehozott Új Nemzedéke futott üstökösként a nemzeti ébredés élére, aztán jött a Magyarság, ahol feudális mágnások támogatásával mindig csak a magyar népért, a szegénységért, a parasztért a földtelenért, a munkásért szólott. Végül pedig jött az Új Magyarság, amelyben kiteljesedett Milotay István egész nagysága. Kossuth, Petőfi, Bartha Miklós után most született meg a művelt, okos, tehetséges magyar sajtó, mely már — szellemi téren — fölényesen tudott konkurrálni a Dob-utcai ál-zsenikkel. És Milotay István nagyszerű vezéri egyénisége vonzotta, nevelte fel huszonöt év páratlanul álló újságírói gárdáját, amely a szabad magyar sajtó fénykorát és legmagasabb nívóját teremtette meg. ***Oláh György, Rajniss Ferenc, Fiala Ferenc, Marschalkó Lajos, Dövényi Nagy Lajos*** és még oly sok mások Milotay István szellemének napsugarában nőttek a nemzeti sajtó élvonalába. S ez a napsugaras tiszta szellem átsugárzott a magyar politika huszonöt esztendejére is. A magyar szocialista szellem, a régi feudalizmustól szabadulni akarás minden magyar megmozdulásában ott volt Milotay István irányító keze. A ***Tíz esztendő***, az ***Ismeretlen Magyarország***, ***A függetlenség árnyékában*** vagy az ***Új világ felé***, mind-mind mérföldkövek voltak a 25 magyar esztendő göröngyös, majd véres útján.

Gömbös Gyula, Imrédy Béla, Teleky Pál, Darányi Kálmán kaptak iránymutatást egy-egy Milotay vezércikkből. Ezekből kapott azonban lélekerősítést a reform-nemzedék, az egyetemi ifjúság s a magyar paraszt, a munkás, akit ugyan igyekeztek elzárni egy-egy Milotay vezércikk olvasásától, de mégis ezeken a cikkeken keresztül szivárgott bele a magyar közéletbe az új világ szociális, nemzeti szelleme. Személyében ő lett az országhódító hatalom elsőszámú és legtámadottabb közellensége, noha soha nem használt nagy szavakat, dübörgő frázisokat. Csupán tisztán, magyarul, emberien mindig a magyarság igazát hírdette.

Minden idők talán legnagyobb magyar publicistája, egy új nemzedék és új magyarság lélekformálója, vészes és nagy történelmi idők váteszének sorsa tulajdonképpen az 1919 és 1945 közötti magyarság sorsa is. A magyar Látó, a magyar Ébresztő széchényiistváni sorsa ez. A fiatal szabolcsi újságíró valamikor megérkezett a budapesti Bábelbe, ahol egyszerre rádöbbent, hogy Magyarország egy idegen kisebbség meghódított gyarmata lett. Az első világháború frontjain vérzett, harcolt a magyar paraszt, munkás, értelmiségi s akkor Milotay látta meg elsőnek azt az idegen nemzeti kisebbséget, a *zabálókat*, az *aranyláncot és gyémántékszert hordozókat*, amely körülnéz, hogy : *„hol van még egy darab régi, elavult, ostoba Magyarország, melyet ez a forradalom még meg nem hódított s amelyet ők még meg nem ettek."* Csodálatos-e, ha a kezdődő kommunista terror jegyében 1918-ban, részeg, fellázított matrózokkal éppen Milotay István hetilapja, az új Nemzedék szerkesztőségét töreti össze ez az országhódító hatalom?

Éles szemével látta a Horthy-kor hibáit és annak ellenére is megírta a kor mulasztásait, hogy lapját az akkori miniszterelnök, Gömbös Gyula támogatta. Vérében érezte a magyar parasztság sanyarú sorsát, látta a magyar bányászok és ipari munkásság elesettségét, nyomorát és mindazon többi árnyoldalát az akkori magyar életnek, amelyről csak kevesen mertek írni a többi közírók. Nem olcsó utcai antiszemitizmussal, hanem komoly és a tényeknek megfelelő írásokban figyelmeztette a hatalmon lévőket a magyar gazdasági élet elzsidósodására és az abban rejlő veszélyekre.

Milotay István ember volt és így voltak hibái, erényei — mint általában minden embernek. Ádáz ellenségei — akik egyben a magyarság ellenségeinek is számítottak —, mint ***Klár Zoltán***, az egykori *Társadalmunk*, majd később a New York-ban kiadott *Az Ember* című szennylap főszerkesztője még a halála kapcsán is több hasábon meggyalázta és megrágalmazta és legnagyobb bűnéül rótta fel, hogy végtelenül és haláláig szerette fajtáját és élete koronája a magyarság sorsáért való aggodalma és féltése volt. Bűne volt még, hogy a másik nagy magyar publicistához, *Bartha Miklóshoz* hasonlóan váteszi szemekkel látta a magyar tragédiát, illetve azokat az erőket, amelyek ennek a tragédiának a kibontakozását sürgették és előidézték. ***Talán Milotay István tehetett arról, hogy az ország egész gazdasági csatornája a Kereskedelmi és Hitelbank trezorjába ömlött és a zsilip nyitók, a kornfeldek, a weissek, a kleinek, meg a vidajenők voltak?***

Mert vajon ki látta jobban Milotay Istvánnál a régi Magyarország súlyos mulasztásait? Ki tapintotta ki jobban a monarchiából átmentett Magyarország szociális igazságtalanságait és ki merte olyan bátran és álhatatosan odakiáltani az akkor hatalmasoknak, a Bethlen Istvánoknak és Károlyi Gyuláknak, hogy: Urak, nagy baj lészen itten, ha késik a földreform s ha a százezer holdak csodakastélyai mellett még sokáig lapulnak a nincstelen agrárproletárok tüdővészt lehelő és középkorra emlékeztető sárviskói. Voltak vezércikkei erről az égető kérdésről, amelyek már-már úgy hatottak, mint prózában feloldott Ady versek — amelyek megrázták az országot és kellemetlen perceket okoztak a budai királyi palota akkori urának. És vajon ki pendítette meg először a három millió koldus már-már misztériumként ható valóságát? Talán Klár Zoltán szennyes emlékű Társadalmunk című csatorna lapja, vagy a későbbi „legendás népvezérek", a Tildy Zoltánok, Nagy Ferencek vagy Veress Péterek?

Mert a régi Magyarországon a reakciót nem csak a kilencágú koronás Bethlenek, Sigrayak meg Károlyiak, — hanem még jobban a weissmanfrédok, a kleinpálok meg a vidajenők is jelentették. A nagybirtoknak és a finánc nagytőkének ez a két érdekcsoportulása úgy szívta az ország vérét, mint a fagyöngy — és hogy nem szívhatta jobban, azt a Milotay Istvánok akadályozták meg, akik bizony különbséget tudtak tenni a Weiss Manfrédok gyárkéményei, bankpalotái — meg a magyar föld kivánalmai között. Nem esünk túlzásba, ha azt mondjuk, hogy Milotay István fedezte fel Magyarországot és lehajolt egészen Ady Endre „szűzi humuszáig". Rátapasztotta fülét az ország szívére és megállapította a csalhatatlan diagnózist. Nem tehetett mást, mint meg-

húzta a vészharangot és figyelmeztetett zsidó nagytőkét és grófi uradalmat, hogyha nem térnek észre, akkor itt elpusztul minden — mint ahogyan el is pusztult, magával rántva bűnösöket és ártatlanokat egyaránt.

Furcsa játéka a sorsnak, hogy a nagy világégés után még életben maradt és nyugatra menekült egykori tanítványok közül sokan elhagyták és megtagadták a Mestert. Régi munkatársai, akik egykor úgy tekintettek Milotayra, mint apródok a fejedelemre, megmérettek és könnyűnek találtattak az idők és a politika fordulásán. Emberi gyarlóságunk velejárója megtagadni azt, akire még tegnap esküdtünk s akinek oly fontoskodó arccal álltunk az előszobájában, hogy szinte árasztottuk magunkból a ragaszkodást. Hogy azonban egykori barátai és munkatársai, Oláh György, Balla Borisz, Radnay Endre, Aradi Zsolt és még sokan mások hallani sem akartak többé róla — az nem Milotayra vet árnyékot, hanem azokra, akik így viselkedtek a valamikor szellemi rangokat osztó fejedelemmel szemben, hamis szél fújása idején.

Ha egy kései magyar vándor a svájci Reineck városka temetőjébe tévedne, ne keresse ott Milotay István sírját: már nem létezik. Az érdektelenségnek köszönhetően harminc év után közös sírba hányták földi maradványait. A modern magyar nemzeti sajtó és újságírás megteremtőjének még egy sírhely sem adatott meg, ahol az esetleges hálás utókor leróhatná kegyeletét. Ez a magyar fa sorsa.

De a mag, amelyet Milotay elvetett, az láthatatlanul is tovább csírázik a lelkekben és a fény, amit Milotay fáklyája árasztott egykoron — még ma is világít. Ez a fény ott van magyarságunkban, határon innen és határon túl — akár tetszik ez a gyalázkodóknak, akár nem és ezen a világ minden humanistának álcázott terrorbandája sem tud már változtatni...

Dobszay Károly

Milotay István főbb művei:

Neked kedves
(Elbeszélések) 1913

Tíz esztendő
Cikkek, kortörténeti jegyzetek (Bp. 1924 Stádium)

A függetlenség árnyékában
(Bp. 1929 Stádium)

Az ismeretlen Magyarország
Bp. 1929 Stádium

Új világ felé
1933-1940 I-II. Bp. 1940

Népi válság, népi Magyarország
Bp. 1944 Stádium

Mohácstól Budaőrsig (Szepesi András néven)
(Innsbruch, 1954 - A Hungarista Mozgalom kiadása.
Hasonmás kiadás: Gede Testvérek Bt. Budapest 2002)

Egy élet Magyarországért
Ami Horthy emlékirataiból kimaradt
(Gede Testvérek Bt. Budapest 2001)